KADER

Orgaan voor functionarissen van het Humanistisch Verbond

9e JAARGANG - MRT.-APR. 1966 - NR. 2

INHOUD

Opmerkingen vooraf 29

DE GEMEENSCHAP

Conclusies uit commentaren 30
Over gemeenschap zijn (I) 32
Over gemeenschap gesproken (II) 33
Over gemeenschap zijn (III) 35
Pluriforme organisatie of federale decentralisatie 36
Wij zijn oud . . . enz; een antwoord 38
Gesprekschema het humanisme in de moderne wereld 39
Noteert u dit even? 41
De organisatie van gewestelijke studiedagen 42
Hoe ontwikkelde zich in 1965 het ledental? 45

GEESTELIJKE VERZORGING

Bestuur en geestelijke verzorging 47
De duvel in het doosje 48

HUMANISTISCHE VORMING

Vormingsonderwijs in 1966-1967 50
Lichamelijke opvoeding-spel-sport in een humanistische visie 52
Voor vormingsonderwijs en jongerengespreksgroepen 54

TIJD EN TAAK

7 mei	conferentie met jonge bestuurders en groepsleiders
19 mei	landdag in Laren (N-H)
25-30 juli	4e congres Internationale, Parijs
17 september	conferentie voor vrijwilligers en functionarissen
8 oktober	regionale conferentie
5 november	regionale conferentie
15 en 16 april '67	congres H.V., Utrecht

KADER

ORGAAN VAN HET

HUMANISTISCH VERBOND

REDACTEUR: TH. W. POLET, EMMALAAN 16, SOESTDIJK, TELEFOON 02955-2508

ADMINISTRATIE: POSTBUS 114, UTRECHT, TELEFOON 030—24641

OPMERKINGEN VOORAF

We kunnen deze keer beslist niet ontevreden zijn over de medewerking van de kant van de lezers van dit blad. Meer dan de helft van de bijdragen is uit deze hoek afkomstig. Sommige van die artikelen zijn polemisch, gevolg van het feit dat in het vorige nummer van den Bergh een knuppel in het Amsterdamse hoenderhok heeft gegooid. Maar met name JHH (omburger) laat het niet bij tegenspreken, hij stelt de opbouw van het Verbond voor de komende jaren aan de orde. Er zal ongetwijfeld alle reden zijn om daar ook van de kant van de redactie op in te gaan, maar we wachten eerst op verdere reacties.

In zekere zin snijdt ook Pronk deze zaak aan, al beperkt hij zich wat meer tot het gezicht dat het Verbond naar buiten toont. Dat daarbij ook de manier, waarop we ons werk vervullen ter sprake komt, is duidelijk. En hoe we met de opvattingen van onze leden rekening blijken te moeten houden, blijkt wel uit het commentaar van Snijder, voor wie een heleboel „niet hoeft". En die het recht voor zichzelf en vele anderen opeist, er zo over te denken.

Dat er bij alle trots over wat we bereikt hebben toch nog vergeten gebieden zijn, bewijst het artikel van Kan over lichamelijke opvoeding. Het is goed dat hij dit ter sprake brengt, in Nederland staat dit stuk van de opvoeding toch al te veel in het verdomhoekje. Misschien laten we ons wel verblinden door de wedstrijdsport, waarvan nogal wat aandacht besteed wordt. Bij ons dan alleen in de vorm van een misprijzend hoofdschudden of als onderwerp voor een mooie zondagmorgentoespraak.

Zowel Kruyswijk als de Leede vervolgen hun praktische aanwijzingen, waarvan we hopen dat ze niet alleen gelezen worden, maar ook toegepast. Bij het doorbladeren van vorige nummers valt het altijd weer op hoeveel documentatie in de loop der jaren al geleverd is en hoe jammer het is, dat het dikwijls verloren gaat met het betreffende nummer. Eigenlijk zou elk bestuur daaruit zelf een overzicht moeten samenstellen, opdat opvolgers straks weten waar ze het kunnen vinden. Overigens hopen we binnenkort twee bundels uit te geven, waarin dergelijke artikelen zijn opgenomen en die zich dan uitstekend lenen als naslagwerk.

Tenslotte, herhaaldelijk is ons gebleken dat vele lezers geen kennis nemen van de binnenzijde van het eerste blad. En dat is wel jammer, want daar staan geregeld bijeenkomsten aangekondigd die voor velen van belang zijn. Al was het alleen maar, om alvast de datum te noteren of er rekening mee te houden als er programma's dienen te worden opgezet, zodat men later niet in de knel komt.

CONCLUSIES UIT COMMENTAREN

Naar aanleiding van het twintigjarig bestaan van het HV heeft men in en buiten het HV commentaar geleverd.
Duidelijk is gesteld dat we een zware taak hebben in de toekomst. Om het als HV ver te brengen hebben we kansen, er zijn mensen die ons een kleine, anderen die ons een grote kans geven.
Dan moet, om het over die grote kans te hebben, wel precies uitgemaakt zijn wat we ons tot doel stellen en op welke wijze wij het doel zullen kunnen bereiken.
Geconstateerd is reeds dat we aan vergrijzing lijden. Hieraan zijn bezwaren verbonden, eigenlijk van tweeërlei aard; we missen de aansluiting met de jeugd en vergrijsd zijnd missen we mogelijk het vermogen om de wegen te vinden om die aansluiting alsnog tot stand te brengen. Wetenschappelijk uitgezocht staat vast dat de mens boven de 40 jaar niet zoveel meer leert en opneemt en dus moeilijk nieuwe denkkanalen kan aanleggen. We kunnen echter geen jeugd aantrekken als we niet tegelijk ons zelf verjongen. Een krachttoer die toch geleverd zal moeten worden.

We moeten ons er goed van doordringen dat men de hedendaagse jeugd niet met gefundeerde theorie moet benaderen. De mens reageert nog steeds erg emotioneel en de jeugd doet dat in het bijzonder.
De reacties betreffen zaken die de jeugd sterk aanspreken en als we er niet toe overgaan daarop in te haken zijn we nergens.
We moeten bij de belangstelling van de jeugd aansluiten en zo gezien komt vrijwel alles wat we nu vertellen niet aan het begin maar aan het eind. Er is derhalve in eigen rijen behoefte aan gesprekschema's die handelen over alles waarmee de jeugd zich geestelijk bezighoudt. Daarbij moet, zoals reeds is opgemerkt, de one-man show meer plaats maken voor het forum en de gespreksbijeenkomst.
Terwijl men van confessionele zijde maar doorgaat iemand iets op te willen plakken proberen we als humanisten van binnenuit besef te wekken en die lijn moeten we konsekwent doortrekken. Dat dwingt ons onszelf te confronteren met de problemen van de jeugd en daarop ons humanistisch licht te laten schijnen.

Voorts is er de klacht dat we er in ontoereikende mate in slagen de buitenkerkelijken een „tehuis" aan te bieden in ons HV.
De fout, die we m.i. maken, is gelegen in het feit dat we de buitenkerkelijken alsmaar een nieuw verhaal gaan vertellen terwijl de doorsnee-buitenkerkelijke nog vol zit van hetgeen hij juist verlaten heeft of toch, zij

het op afstand, ergens de invloed van ondergaan heeft. Met andere woorden, we zijn druk bezig toch vooral een plaats NAAST de kerken te verkrijgen terwijl het zo zou kunnen zijn dat we onze plaats moeten veroveren in de strijd tegen kerkopvattingen. Wij menen een beter standpunt in te nemen maar laat ons daarbij wel bedenken dat dat juistere standpunt het resultaat is van een conflict zoals alles wat beter is resultaat is van een wrijving en een strijd. Voor ons uiteraard geen bloedige strijd, geen beledigend optreden maar toch een strijd met het zwaard des geestes. Van die strijd nu merkt de buitenwereld niet veel. Onze poging om ergens NAAST te komen zal alleen slagen als we veelvuldig ons TEGEN laten horen.

De tot nu toe aangenomen houding is natuurlijk niet onverklaarbaar; we zijn getuigen van een aanpassingsproces in de kerken en we nemen dat proces niet te moeten verstoren door obstakels op te werpen op de weg die we anderen graag zien gaan. Zo van: laten we stil zijn, ze zijn naar ons op weg. Deze overwegingen moeten we laten gelden maar het mag ons niet weerhouden de aanpassers aan te voeren door onze pijlen te richten op datgene dat nu maar eens overboord moet gaan.

We zijn in ons werk buitengewoon „hygiënisch." Een christelijk gezind mens die toch ook wel eens aan een gespreksgroep wil deelnemen, houden we liever op een afstand. Dat is de zijde van de minste weerstand kiezen. Mede daardoor isoleren we ons. We wensen kennelijk het vuurwerk niet te ontsteken waarop de jeugd en vele buitenkerkelijken juist gebrand zijn. Niet om de herrie maar om de verheldering.
Gaan we die weg op dan moeten we onze visie op het christendom afronden en met de juiste analyse komen betreffende bijbel en kerkleer. Of we worden een tehuis van gedecideerd antichristenen of we worden een tehuis vol van geestelijk leven in de nieuwe stijl.

Hiermee is dan gezegd dat we of een tehuis worden waarin een hele kleine minderheid zich lekker voelt of we durven de strijd voor de verdere evolutie aan voor het front van allen.
Vergrijzen we verder zonder frontverandering dan zijn we over 20 jaren niet meer in het beeld.
Als we dat niet willen dan moeten we ons gaan bezinnen, dat betekent een brede campagne in ons Verbond, een bezinning die ons dwingt het gehele arsenaal, stuk voor stuk, in de hand te nemen en uit te maken wat er af en erbij moet.
Om iets op te noemen wat mij is opgevallen, we slepen alsmaar meer werk aan dat verzorgd moet worden door eminente functionarissen die we geen administratief gereedschap in de hand geven.
Een geestelijk verzorger zonder secretaresse verdrinkt in de rompslomp van brieven schrijven, typen, postzegels halen, posten, kaartenbakken bijhouden en noem maar op. Alle werkzaamheden schreeuwen om een bonafide administratie en administratieve hulp. We behelpen ons met vrijwilligers, alle eer, maar we hebben behoefte aan een continubedrijf. Met een offer van tien gulden voor alle leden lossen we dit vraagstuk grotendeels op. Laten we oppassen dat de groei niet verzand in een ontoereikend apparaat. We hebben mensen in ons midden die het „job" wel aan kunnen maar laten we ze vooral de „tools" geven. Als we deze zijde van

het probleem niet voorop stellen dan zullen de groeikansen tot ergernis-werkelijkheden worden. Daarvoor moeten we te wijs zijn.
Gespreksgroepen voor buitenkerkelijke niet-leden zullen zeer belangrijk blijken te zijn voor de groei. Het ziet er naar uit dat we de deelnemers als regel zullen moeten werven door huis aan huis werk. Is het dan ook niet gewenst dat we een folder bezitten die ons werk naar buiten ondersteunen kan?

Onze bezinning op de nieuwe wegen die we moeten gaan staat nog maar aan het begin. Ik meende een bescheiden bijdrage te moeten leveren voor het gesprek dat zeker op gang zal komen.

C. Pronk, Rotterdam.

OVER GEMEENSCHAP ZIJN (I)

Het is zo'n verduveld mooi woord, gemeenschap, voor een plaatselijke afdeling van het Humanistische Verbond. Het klinkt veelbelovend. Het zegt iets over de filosofie die de organisatoren voor ogen moet hebben gestaan, toen zij de organen van het Verbond gingen benoemen: een hoofdbestuur, gewesten, federaties en als kleinste eenheden de gemeenschappen. Zo moest het zijn. De Gemeenschap als groep van mensen die elkaar kennen en regelmatig ontmoeten, die in de groep hun levensovertuiging gemeenschappelijk beleven, mensen die een leefgemeenschap, en als het zo uitkomt een werkgemeenschap vormen. Dat kan alleen, als ieder lid zich deel voelt van die gemeenschap en ervan doordrongen is dat zijn lid-zijn zonder meer niet voldoende is.
Hoe is de praktijk in X? Het is niet prettig zoiets hardop te moeten zeggen, maar de waarheid is toch wel dat op het ogenblik de verwezenlijking van de gemeenschapsgedachte hier te wensen overlaat. Zeker, er zijn altijd nog wel een twintig tot dertig mensen bij elkaar te krijgen voor een bijeenkomst waar een spreker optreedt van wie men verwachtingen heeft.
Overigens is het wel opvallend dat het vrijwel steeds dezelfde leden zijn die men op deze avonden ontmoet en ook trouwens op de zogenaamde Horsting-avonden. Onder hen vindt men tevens de deelnemers aan de gespreksgroepen.
Het zijn de actieven en hun noodlot is dat zij steeds het eerst in de kraag worden gegrepen wanneer er wat gedaan moet worden. Is het wonder dat er onder deze leden „gemeenschapsmoeheid" kan optreden, dat zij nu en dan de gedachte krijgen dat nu eindelijk anderen maar eens de handen uit de mouwen moeten steken? Zit er niet iets scheef als niettemin op het kritieke moment deze leden toch telkens wéér hun schouders eronder zetten om de zaak draaiend te houden?
Het Humanistisch Verbond is geen club waar men lid van wordt om in ruil voor zijn contributie alleen maar een stukje geestelijk leven te ontvangen. Humanisme is vooral een levenshouding die alleen verwerkelijkt kan worden door haar actief uit te dragen. Het gaat niet aan dat het steeds dezelfden zijn die het werk opknappen.

Het Humanistisch Verbond is meer dan een gezelligheidsvereniging, zelfs meer dan een debatingclub. De humanistische levensovertuiging wint veld in ons land en dat legt verplichtingen op. Er zijn veel praktische taken die steeds grotere inspanningen vergen. De Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme bijvoorbeeld bereidt weer een actie voor, waarvoor niet alleen financiële steun van velen, maar ook veler daadwerkelijke medewerking nodig zal zijn. Zullen het opnieuw dezelfden zijn die straks voor de Stichting Steunfonds op pad gaan? En zullen het ook weer dezelfden zijn die hen op pad láten gaan?
Vragen van deze strekking komen de laatste tijd in kleinere bijeenkomsten en in persoonlijke gesprekken nogal eens naar voren. Waar men dan steeds weer op terecht komt is de veronderstelling dat er in de gemeenschap nog capaciteiten en werkkracht ongebruikt blijven, die wanneer zij zouden kunnen worden ingeschakeld een redelijker taakverdeling tot gevolg zouden kunnen hebben, wat tevens de verwezenlijking van de gemeenschapsgedachte dichterbij zou brengen.

(Uit het blad van gemeenschap X, overgenomen in „In en Om" febr. '66)

OVER GEMEENSCHAP GESPROKEN... (II)

„In en Om" van februari 1966 bevat een artikel „Over Gemeenschap Zijn" waarop bepaald gereageerd moet worden in het belang van een ànder soort humanisme dan waar genoemd artikel voor pleit. Ik zal niet proberen keurig gepolijst te formuleren, maar gewoon citeren en reageren.
„Zo moest het zijn. De Gemeenschap als groep van mensen die elkaar kennen en regelmatig ontmoeten... mensen die een leefgemeenschap en als het zo uitkomt een werkgemeenschap vormen. Dat kan alleen als ieder lid zich deel voelt van die gemeenschap..." Het klinkt dierbaar, maar het doet me denken aan een beschrijving van een monnikengroep. Het past ergens niet meer in een moderne stad in het jaar 1966, naar mijn gevoel.
„Hoe is de praktijk? Het is niet prettig... maar de waarheid is toch wel dat de verwezenlijking van de gemeenschapsgedachte hier te wensen overlaat". Als zó de practijk is, waarom ons daar dan niet aan gehouden als realisten, we willen toch de mensen aanvaarden zoals ze zijn, met alles erop en eran? Waarom dan een zedepreekje om het anders te doen zijn? Ik begrijp het niet, althans niet binnen een humanistische levensstijl. Desnoods is het goed bedoeld als oproep aan gepensioneerden die misschien een heleboel tijd overhebben, maar de ondertoon van zacht verwijt past in geen geval. Wanneer de praktijk dan zo is dat weinig mensen behoefte voelen om te werken aan de grootheid en de glorie van het H.V. dan is dat wel jammer, maar dan ligt dat ook ergens aan. Daar heb ik wel mijn gedachten over, waar ik graag over praat of schrijf, een andere keer. „Het Humanistisch Verbond is geen club waar men lid van wordt om in ruil voor mijn contributie alleen maar een stukje geestelijk leven te ontvangen". Ik wil bekennen dat ik nu juist precies het omgekeerde beweer tegen mijn kennissen die mij vragen waarom ik lid van het HV ben. Jammer, dat mag ik dus ook alweer niet zeggen, als ik goed HV-lid wil zijn. Maar dat wil ik eigenlijk helemaal niet, ik wil alleen goed humanist zijn, op mijn

eigen manier. Ik geloof dat het HV sterker en levensvatbaarder zou worden wanneer ieder lid er zo tegen aan keek. . . maar daarover een andere keer. Vraag: waarom zou het HV méér zijn dan een club, waar we elkaar iets meegeven wanneer we iets mee te geven hebben? De humanistische „approach" staat los van enige organisatie, het zijn los-lopende individuen die haar uitproberen in hun eigen, hachelijke leven, de organisatie is er voor ons; Julian Huxley poneert terecht dat een postulaat van de democratie en een feit van de progressieve evolutie is het „primaat van de persoonlijkheid", wat inhoudt dat de organisatie er alleen is voor het individu. Solidariteit met de groep, de gemeenschap? Uit-de-tijdse verleiding, de evolutie kent voor ons alleen nog *mondiale* verbanden. „Humanisme is vooral een levenshouding die alleen verwerkelijkt kan worden door haar actief uit te dragen". Wanneer gaan wij, over-actieve westerlingen, inzien dat er eerst inhoud in de mens moet zijn voor de vorm iets kan gaan voorstellen? Wij beginnen onze agenda's te vullen en achter elkaar aan te hollen en hopen dan dat het Humanisme uitgedragen wordt. Studie, bezinning, zelf-onderzoek doen we in gezelschap, onder een gezellig kopje thee. Ik meen dat humanisme vruchtbaarder kan worden door in onszèlf voortdurend wàkker, gewáár te zijn van het essentieële waar het om gaat en wáár het dan wel aan ligt, in onszelf, dat we niet actiever zijn.
Want ik bewonder wel degenen die het werk opknappen, zij hoeven niet te studeren want zij zijn creatief en zinvol bezig op de manier die hun bevalt, maar laat hen die ànders willen met *rust,* die rust zullen ze nodig hebben, wie weet hoe zwaar zij het te verduren hebben op hun werk, waar óók een organisatie hun het vuur aan de schenen legt. Voor mij en anderen legt het feit, dat de humanistische overtuiging veld wint in ons land, helemáál geen „verplichtingen" op zoals de gemeenschapsman uit X meent. Ik heb allereerst verplichtingen aan mijzelf, dat ik heb te zorgen dat ik zo echt en zo volledig mogelijk leer te leven, op mijn aller-eigenste manier. Dat is humanisme, voor mij. En als dat bereikt is tot een mate die ik alleen kan beoordelen, dan komen de organisatorische taken ook nog eens aan bod.
„En zullen het ook weer dezelfden zijn die hen (de werkers) op pad láten gaan?" Misschien, so what?
Laat het de thuisblijvers een geruststelling zijn te weten, dat ik in ieder geval óók thuisblijf! En ik heb helemaal geen last van schuldgevoelens. Deze ontboezeming is namelijk niet bedoeld als poging mezelf vrij te pleiten, maar als een stellingneming tegen de veel gehoorde opvatting, dat solidariteit met de gemeenschap het criterium zou zijn van menselijke kwaliteit. Het gaat in geestelijke zaken nooit om kwantiteiten, het is in wezen niet belangrijk of het HV veel leden heeft (hoewel ik het wel leuk vind). Het is wel belangrijk dat de individuele leden zoveel mogelijk doen waar ze zin-in en behoefte-aan hebben. Elkaar dáárin aan te moedigen, dat is medemenselijk.
Ik heb niet scherp willen zijn tegen iemand, maar wel zo scherp mogelijk willen uit-drukken waar ik al lang voel dat de menselijke waardigheid in de verdrukking is (een beetje). Mag de discussie over dit onderwerp met belangstellenden nog (per brief of zo) worden voortgezet?

H. R. O. Snijder, Spaarwaterstraat 80, Den Haag.

OVER GEMEENSCHAP ZIJN (III)

In het februarinummer van „In en Om" kwam onder bovenstaande titel een artikel voor, waarvan de eerste alinea eindigde met: „Het zegt iets over de filosofie die de organisatoren voor ogen moet hebben gestaan, toen zij de organen van het Verbond gingen benoemen: een hoofdbestuur, gewesten, federaties en als kleinste eenheden de gemeenschappen".

Nu weet ondergetekende niets van wat de oprichters in organisatorische zin hebben gedacht bij de oprichting van het Verbond. Hij was toen op een leeftijd dat, al had hij gehoord van een Humanistisch Verbond het hem geen zier had geïnteresseerd. Van de twintig jaar is hij er echter wel al zo'n dikke tien lid. In die tijd heeft hij zich een idee gevormd over wat de organisatie het Humanistisch Verbond is, of althans zou moeten zijn Hij is daarbij nimmer, zoals de schrijver uit gemeenschap X, uitgegaan van het hoofdbestuur. Hij is tot de conclusie gekomen, dat het H.V. zijns inziens maar één organisatie-filosofie kan opbouwen, die ook hiërarchisch is, maar als uitgangspunt heeft: het geestdriftige lid. Dat wil dan zeggen: een lid, in wie het humanistische idee een niet meer weg te denken onderdeel van zijn gehele persoon is. Een dagelijks levend idee, niet alleen of uitsluitend nuttig en misschien wel noodzakelijk voor anderen, maar een onmisbaar onderdeel van het eigen leven. Bestaat een organisatie als het H.V. niet voor het overgrote deel uit dergelijke leden, dan zal het voor een deel van de mensen een soort levensverzekering voor geestelijk moeilijke tijden worden, voor een ander deel een aardige en soms wel nuttige vrijetijdsbesteding, die, als het vervelend wordt, gemakkelijk ingeruild kan worden tegen een andere vorm van vrijetijdsbesteding. Tenslotte zal er dan een groepje mensen zijn, dat met niet aflatende zorg en toewijding de organisatie dient, omdat deze zo nuttig en noodzakelijk is voor anderen. Voor zover het die anderen betreft, zijn ze er ook wezenlijk en intenbij betrokken, niet voor zover het hun eigen persoon betreft.
Ondergetekende meent, dat de schrijver uit gemeenschap X het hier wel mee eens zal zijn, want zijn beschrijving van het gemeenschapsleven te X getuigt er van. Toch is het misschien wel goed de nadruk te leggen op de belangrijkste en wellicht enigste pijlers waarop de organisatie van het H.V. berust: de humanistische idee belichaamt in het individuele lid, de geestverwant.

(Lid Y).

PLURIFORME ORGANISATIE OF FEDERALE DECENTRALISATIE?

Dat is in feite de vraag waarvoor federaties, gewesten en grote gemeenschappen zich gesteld zien sinds de bijdrage „wij zijn oud, anderen jong, en omgekeerd" van J. H. van den Bergh in het jan./febr. 1966-nummer van dit blad.

Moeten onze *veelvormige activiteiten* (jongerenwerk, arbeidersgespreksgroepen, H.V.O., praktisch humanisme, bejaardengroepen, studiegroepen, openbare bijeenkomsten, contactbezoek, propaganda, etc), noodgedwongen leiden tot een *veelvormige organisatie?* Het bestuur van de Federatie Amsterdam heeft in meerderheid tot dusverre negatief gereageerd op pogingen tot praktische uitwerking van deze gedachte, maar daarmede is het probleem dat is opgeworpen nog niet opgelost.

De verwijzing naar de in enige Amsterdamse gemeenschappen — zeker niet in alle! — werkzame groep „40 onder de 40" als sleutel voor de oplossing van het probleem lijkt echter een schoolvoorbeeld van een drogredenering [1]). Op grond van een specifiek feit, nl. het bestaan van een groep „40 onder de 40" wordt generaliserend de noodzaak van veelvormigheid in de organisatie aangenomen (inductieve methode), waarna (nu volgens de deductieve methode) op basis van deze generalisatie tot de behoefte aan meer federatieve groepen (bejaarden, arbeiders etc.) wordt geconcludeerd. De generalisering vindt echter plaats op basis van slechts één feit, dat bepaald niet voldoende representatief is, terwijl zelfs indien de generalisering terecht zou zijn nog niet is aangetoond, dat de andere groepen qua aard en samenstelling onder deze zelfde generalisering zouden kunnen vallen. Een riskante simplificatie dus, die mij schijnt te berusten op een tekort aan referentiekader c.q. aan kennis omtrent de huidige organisatie van het Humanistisch Verbond.

Het Verbond als landelijke organisatie kent plaatselijke gemeenschappen [2]), waarmede de keuze voor een geografische decentralisatie is gegeven. De huidige organisatie van het Verbond laat echter veel meer zien. Zij vertoont een merkwaardige gelijkenis met die van een bedrijf, dat moeite heeft vanuit de pionierfase in zijn volgende (differentiatie)fase te komen. We vinden nog — hoe kan het anders bij onze 20-jarige — typische resten van de pionierfase zoals sporen van autocratisch leiderschap (DB van het HB), direkte communicatie (landelijke functionarissen, die soms met voorbijgaan van gemeenschapsbestuurders leden benaderen), een ten dele persoonsgerichte organisatie (functionarissen, die zich met zaken buiten hun functie bezig houden), veel improvisatie en „maatwerk" (wat wil de klant i.p.v. kies maar uit ons assortiment). We zien echter ook — bezien vanuit een standpunt van vooruitgang verheugende — verschijnselen, die bij de zgn. 2e fase behoren: de voortgaande functionele specialisatie en de communicatieproblemen, die steeds opnieuw om coördinatie vragen. Op sommige terreinen zien we zelfs een bijna Tayloriaanse (onder)scheiding in arbeidsfasen: planning bij het Centrale Apparaat, uitvoering bij de gemeenschappen.

In feite vinden we op verscheidene terreinen naast en ten dele dwars door de organisatie op basis van geografische decentralisatie een andere organisatie, nl. een op basis van functionele decentralisatie (contactpersonen, ziekenbezoekers bijv.). Een *pluriforme organisatie bestaat dus reeds, maar wordt* — getuige de talrijke communicatiestoornissen, die telkenmale ten congresse blijken en de eveneens telkens te horen roep om helderheid en overzicht — *niet algemeen toegejuicht.*

Twee grote praktische moeilijkheden van deze pluriforme organisatie, t.w. de afbakening van verantwoordelijkheden (wie is verantwoordelijk: de geografische eenheid of de functionele?) en het communicatieprobleem zijn op den duur alleen op te lossen door het geven van stringente taakomschrijvingen en het aangeven van verplichte communicatiewegen en vragen om een sterke gecentraliseerde „bedrijfsleiding" teneinde het coördinatieprobleem de baas te kunnen.

Misschien dat het hoofdbestuur (ook vrijwilligers!) van ons Verbond (dat zoveel vrijwillige medewerkers telt) een dergelijke problematiek aandurft, ik ben geneigd hier — juist gezien al onze vrijwilligers — een duidelijk vraagteken te plaatsen en te kiezen voor een overzichtelijke uniforme organisatie. Indien de gemeenschapsvorming [3]) ons werkelijk ter harte gaat, dan zullen wij niet alleen op het papier van onze statuten maar ook metterdaad en bewust de geografische federale decentralisatie moeten aanvaarden. Binnen de geografische eenheden (gemeenschappen) behoeft de functionele specialisatie en de veelvormigheid van activiteiten uiteraard geenszins te ontbreken. Deze zijn zelfs gewenst om de kwaliteiten en behoeften van elk lid zoveel mogelijk recht te doen wedervaren. Centrale begeleiding door vakkrachten, samenwerking bij verschillende taken en zelfs overdracht van taken aan een centraal orgaan kunnen daarbij zinvol zijn, maar steeds vanuit de erkenning van de autonomie van de gemeenschap en haar verantwoordelijkheid t.a.v. alle werk binnen haar gebied en zonder daarbij te komen tot organisatievormen, die onduidelijkheid scheppen en verantwoordelijkheden doen vervagen.

Als er, zoals P. Krug m.i. terecht stelt, een behoefte is aan kleine, overzichtelijke gemeenschappen, aan een „bezield verband", waarin een ieder het gevoel heeft als deelgenoot een bijdrage tot werk en bezinning te kunnen leveren, dan is aan ons enerzijds de taak verbanden te creëren, waarin elke medewerker de samenhangen en het doel kan blijven zien en beleven en waarin hij ook bij de planning van de eigen activiteit kan meedenken en anderzijds ervoor te zorgen alles te vermijden, dat deze overzichtelijkheid teniet doet gaan, m.a.w. alles te vermijden, dat ons verder voert op de weg van een pluriforme organisatie.

JHH(omburger)

[1]) Ter vermijding van misverstand: het woord drogreden heeft hier niet de negatieve gevoelensinhoud van bedrieglijke redenering, doch duidt slechts aan, dat de methode van redeneren onjuist wordt toegepast of dat eenvoudig onzuiver wordt geredeneerd — vgl. Harold P. Zelko, Moderne discussie- en vergadertechniek blz. 31 e.v.

[2]) Statuten H.V., art. 2, eerste lid

[3]) Vgl. P. Krug in Kader jan./feb. 1966 blz. 6 en 7.

WIJ ZIJN OUD..... ENZ.; EEN ANTWOORD

Het artikel van de heer J. H. v. d. Bergh in Kader nr. 1 van dit jaar heeft enkele bedenkingen bij mij opgeroepen, welke ik hier wil trachten te formuleren.
De gemeenschap Zuid-West van de Federatie Amsterdam is niet de enige, die aan veroudering lijdt. Wij in Amstel weten er van mee te praten. Wij weten ook, dat dit verschijnsel nogal een rem is op het bezoeken van bijeenkomsten door de jongere generatie. Dat de groep „40 onder de 40" ontstond is dan ook zeer verklaarbaar. Toch wil het bij mij voorkomen, dat men op de verkeerde weg is, wanneer men aan het bestaan van die groep konsekwenties gaat verbinden als die, welke de heer v. d. Bergh heeft geuit. Zijn gedachtegang doet mij vreemd aan, heeft naar mij de smaak van een gerecht, dat tegenwoordig hier en daar ook buiten het H.V. weer opgeld doet, n.l. een soort „nationalisme", zoals we dat o.a. zien in b.v. de Friese beweging. Het is des te merkwaardiger als men zich realiseert, hoe de lijn van de geschiedenis duidelijk loopt in de richting van een steeds verdergaande éénwording. In dit revolutionaire gebeuren lijken mij dergelijke bewegingen randstoringen te zijn, met een nogal conservatieve inslag.

Er is natuurlijk geen enkel bezwaar tegen de vorming van groepen binnen het H.V. die op basis van één of ander gelijk kenmerk — hier dus de leeftijd — onderlinge contacten willen bevorderen. Een bepaalde splitsing naar leeftijd, leidende tot een aparte „status" heeft n.m.m. echter alleen zin, als aan die leeftijd een zo eigen geestelijke structuur moet worden onderkend, dat inpassing in het geheel niet goed te verwezenlijken is. Dat is het geval met de H.J.B. en de H.J.G. Bij de laatstgenoemden ligt de leeftijdsgrens ongeveer bij 30 jaar, maar zij begint bij de puberteitsperiode, met een heel ruime marge naar boven dus. Voor de puberteitsgroep geldt zeker die eigen geestelijke structuur. Zo beschouwd, kan men dus de gemiddelde leeftijden van de veertigers stellen binnen de periode van 30 tot 40 jaar. Kan men nu aannemen, dat de geestelijke structuur in die groep opvallend is? Ik geloof van niet. In die jaren komt de groei naar de volwassenheid in rustiger banen. Het patroon van denken en voelen verschilt niet meer wezenlijk van die in de oudere leeftijdsgroepen, het proces verloopt geleidelijk. Ik vraag mij dan ook af, welke activiteiten de veertigers menen te moeten bevorderen, die zó specifiek inhaerent zijn aan hun leeftijd dat zij daarop een eigen status zouden kunnen eisen. Al heeft de groep leden uit de hele Federatie tot zich getrokken — waar ook al geen bezwaar tegen bestaat! —, dat houdt n.m.m. allerminst in, dat de gemeenschappen en de federatie haar zouden moeten financieren. Wanneer zij activiteiten ontplooit, die van algemeen belang zijn voor het H.V. als levensbeschouwelijke organisatie, zou een bijdrage in de kosten per geval overwogen moeten worden. Van een geregelde financiering moet, dunkt mij, geen sprake zijn. Dat men de mensen uit die leeftijdsgroep niet naar de gewone bijeenkomsten krijgt is heel jammer, en voor iedereen een gemis, maar bepaald geen reden om de opbouw van het H.V. te gaan baseren op leeftijdsgroepering! Die gedachtegang heeft m.i. de functie van een splijtzwam met alle nare gevolgen van dien. Als het zo ver ooit zou

komen — wat ik niet verwacht — zou ik op slag bedanken voor mijn lidmaatschap. Uitwisseling van gedachten tussen volwassen mensen van verschillende ouderdom lijkt me altijd nog bijzonder vruchtbaar voor allen.

Nogal verbaasd en — hij houde mij de opmerking ten goede! — geamuseerd ben ik over zijn bezwaren tegen de „overmaat aan dames", die hem aan de samenstelling van het kerkelijk publiek herinnert. Mij dunkt: ook een aardig conservatief trekje. Dat de gemiddelde leeftijd van de vrouw iets hoger ligt dan die van de man is een biologisch vaststaand feit, waaruit het vrouwensurplus in de oudere leeftijdsgroepen verklaard kan worden, en waaruit Ashley Montagu, een Amerikaans anthropoloog zelfs de stoute theorie van de natuurlijke superioriteit van de vrouw (o.a. heeft afgeleid! (waarmee u het eens kunt zijn of niet). Verder moet ik er de heer v. d. Bergh nog op wijzen, dat de „dame" op het eind van de vorige eeuw is uitgestorven, al vindt men nog een kunstmatige nabloei in blaadjes als Libelle en dergelijke. Mag ik heel voorzichtig de veronderstelling uiten, dat de vrouw in het algemeen misschien meer belangstelling heeft voor de zaken des geestes dan de man? Ik zou in ernst wel eens willen weten hoe de verhouding der aantallen mannen en vrouwen is op de bijeenkomsten van de veertigers?
Laat mij besluiten met een dringend verzoek aan allen, wie het welzijn van het H.V. ter harte gaat, te streven naar eenheid i.p.v. naar een separatisme, dat ik in de ideeën van de heer van den Bergh meen te ontwaren.

F. E. Jolles-Weghuis

GESPREKSCHEMA
HET HUMANISME IN DE MODERNE WERELD

Inleiding

Op het congres van H.V., dat is gehouden in april 1965 zijn enkele inleidingen gehouden over het thema: „Het humanisme in de moderne wereld". Prof. dr. J. P. Mazure sprak over: „Het humanisme tegenover de sociaal-culturele situatie in de wereld" en dr. H. Bonger over: „De verwarring en onzekerheid van onze tijd". Deze beide inleidingen zijn in een brochure gepubliceerd.
Vervolgens enkele punten uit de inleiding in de brochure van Prof. van Praag.

Discussievragen:

1. Welke ingrijpende veranderingen hebben zich gedurende de laatste honderd jaar in onze levensomstandigheden voorgedaan?
2. Welke invloed hebben deze veranderingen gehad op de onderlinge verhoudingen tussen de mensen?

3. Hoe beleven wij persoonlijk de verschillende facetten van verwarring en onzekerheid van onze tijd, zoals Bonger deze beschrijft?
   Hoe beleeft u de moderne publiciteit, heeft de welvaart ook bij u geleid tot leegte en verveling, hoe verwerkt ú het bestaan van de atoombom?
4. a. Wat zien wij als de grote wortels der godsdiensten?
   b. Wat is de humanistische kijk op deze wortels (levensproblematiek)?
5. Welke invloed hebben de reeds besproken ontwikkelingen op de voornaamste levensovertuigingen in ons deel van de wereld:
   a. de kerken
   b. de maatschappelijke ideologiën
   c. de groep van de nihilisten - onverschilligen - daklozen
   d. de humanisten?
6. Als wij binnen de humanistische beweging de maatschappelijke problematiek overdenken kan dit dan betekenen, dat de practische oplossing van de door ons geformuleerde problemen ook door de humanistische beweging zelf ter hand moet worden genomen?
   Waarom wel of niet?
7. De westerse cultuur, inclusief zijn levensbeschouwelijke grondslagen: christendom en humanisme, presenteert zich aan de gehele wereld. In welke opzichten neemt het humanisme daarbij een sterkere positie in dan het christendom?
8. Wat zijn de ernstigste problemen, die het welzijn van de mensheid thans bedreigen?
9. Welke visie heeft de humanist op zijn positie in de wereld?

Literatuur

H. J. Roethof, „Europa, de wereld, het humanisme" in Rekenschap jaargang 1965 blz. 113.
P. J. Bouman, „Cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw", Prismaboek.

Enkele opmerkingen:

Het is gewenst, dat de groepsleden zoveel mogelijk van te voren de brochure „Het humanisme in de moderne wereld" hebben gelezen. Waarschijnlijk zal voor een behoorlijke bespreking van deze stof wel meer dan één avond nodig zijn.
Het verdient aanbeveling enkele zeer belangrijke problemen, zoals het probleem van oorlog en vrede en het bevolkingsvraagstuk, om een juiste blik op het geheel te krijgen, wel te noemen, maar *niet uitvoerig* te bespreken. Het is beter aan deze omvangrijke problemen een afzonderlijke bespreking te wijden.

J. de Leede

NOTEERT U DIT EVEN?

Sprekerslijst

Twee nieuwe namen kunnen worden toegevoegd en wel van de heren *G. J. den Besten te Arnhem en Ir. E. L. C. Koster te Deventer.* De betreffende bladen zijn al aan de secretariaten gezonden. Onnodig te zeggen, dat we ons verheugen dat twee nog jonge sprekers in het oosten van het land het corps komen versterken.

Jaarverslagen

Nog niet alle besturen hebben aan de reglementaire verplichting voldaan, het jaarverslag over 1965 aan het hoofdbestuur te zenden. Voor dat we nu aanmaningen gaan rondsturen, wat weer onnodige kosten en tijd met zich meebrengt, dit beroep op medewerking.

Vormingsonderwijs

Het komt nog al eens voor, dat gemeenschapsbesturen niet goed weten hoe zij aan de nodige informatie hierover moeten komen en dan links en rechts aan het schrijven en bellen gaan. Voor alle inlichtingen over de opzet, over de contacten met scholen en gemeentebesturen, het zoeken van geschikte candidaten die als docent op kunnen treden, kan men zich wenden tot het secretariaat van de Algemene Commissie Geestelijke Vorming, p/a Centraal Bureau. En dan op een *aparte brief* en niet even onderaan een bestelling op papier e.d.

Jeugd- en Jongerenwerk

Wat voor het vormingsonderwijs geldt, is ook van toepassing op het werk voor jongeren. Ook hiervoor bestaat een commissie, de „Werkgroep Jeugd- en Jongerenwerk". Het secretariaat is eveneens te bereiken via een brief aan het Centraal Bureau. Wie iets wil weten, hoe of een groep opgezet moet worden, wat al gedaan wordt, in welke gemeenschappen groepen werken enz., kan dit allemaal bij deze werkgroep te weten komen.

Bestuurswijzigingen

We leven weer in de tijd, dat er binnen de besturen nogal wat mutaties plaats vinden. Mogen we er met nadruk om vragen, dat deze wijzigingen onmiddellijk aan het Centraal Bureau worden doorgegeven? Dat is vooral belangrijk als het het secretariaat of de penningmeester betreft, want anders ontstaat er verwarring en worden bepaalde stukken verkeerd geadresseerd.

DE ORGANISATIE VAN GEWESTELIJKE STUDIEDAGEN

Het is reeds vele jaren een goede gewoonte, dat in de meeste gewesten af en toe een gewestelijke dag wordt georganiseerd, waarbij twee verschillende typen van bijeenkomsten voorkomen, namelijk de studiedagen en de familiedagen. In dit artikel willen wij enkele opmerkingen maken over de organisatie van een studiedag, een andere keer zullen wij aandacht besteden aan de familiedag.

Wij willen graag vasthouden aan het woord „studiedag" omdat er stellig een groep leden in het H.V. is, en alsjeblieft ook moet blijven, die het op prijs stelt af en toe een bepaald onderwerp uitvoeriger te bespreken, dan in de beperkte tijd van een avondbijeenkomst mogelijk is. Wij willen het woord *studie*dag dan ook wel letterlijk opvatten: er wordt een stuk studiewerk aangeboden en de deelnemers worden hierbij zoveel mogelijk actief betrokken. Het lijkt ons van belang na te gaan, welke consequenties dit heeft en welke methoden hierbij kunnen worden toegepast. Eerst een waarschuwing. „Studiedag" betekent niet, dat verondersteld mag worden, dat de deelnemers het vakjargon, dat bij het betreffende onderwerp behoort, allemaal kennen. De inleiders moet dus op het hart worden gedrukt, dat zij algemeen begrijpelijk nederlands spreken en dat noodzakelijke vaktermen behoorlijk worden uitgelegd.

Vervolgens eist de organisatie van een studiedag een grondige voorbereiding, waarbij moet worden nagegaan welke methoden kunnen worden toegepast. Het is een misvatting te menen, dat één bepaalde methode steeds de meest moderne en de meest doeltreffende is. Bij het kiezen van de werkwijze moeten wij ons afvragen: a. wat voor deelnemers verwachten wij en met name, wat weten zij reeds van het onderwerp af, b. wat is de aard van het onderwerp: is het controversieel met veel uiteenlopende aspecten, moet er veel feitelijke informatie worden verstrekt, hebben de deelnemers er persoonlijke ervaringen mee (b.v. opvoeding) en tenslotte c. welke inleiders zijn er beschikbaar en waar liggen hun sterke kanten. Iemand, die glashelder en boeiend kan doceren geef je daartoe graag meer kans, dan iemand, die dat niet kan. Afhankelijk van deze gegevens, zal in het ene geval de beste behandeling te vinden zijn in het geven van enkele goede lezingen met gelegenheid tot het stellen van informatieve vragen en in een ander geval de deelnemers zo spoedig mogelijk aan het werk zetten in gespreksgroepen, waarna de spreker de stof, die uit de groepen komt, verder kan uitwerken.

Als het gezelschap in gespreksgroepen wordt verdeeld moet altijd van te voren een opdracht (meestal enige vragen) voor de groepen op een stencil zijn gezet. Het verdient aanbeveling de bijeenkomst steeds te beginnen met een inleiding door de spreker, die het gezelschap een beetje in de stemming brengt om het onderwerp geïnteresseerd te bespreken. Daarbij moet de inleider er in deze eerste ronde goed op letten, dat hij niet reeds het gras voor de voeten van de gespreksgroepen wegmaait. Dat gebeurt wel eens en het gevolg is, dat de gespreksgroepen niet veel meer doen dan nakauwen, wat de spreker al heeft gezegd. Ergens is dat natuurlijk ook een stukje nuttig leerproces, maar het lijkt mij, dat wij daarmede de deelnemers aan onze studiedagen te laag aanslaan.

De spreker geeft in de eerste ronde dus niet meer dan het gebruikelijke aanloopje, een hoeveelheid feitelijke informatie en de probleemstelling. Afhankelijk van de aard van het onderwerp zal hij daarvoor 15 of 45 minuten nodig hebben of iets, dat daar tussenin ligt. In ieder geval nooit langer dan 45 minuten! Vervolgens de discussiegroepen en pas nà de plenaire rapportering van de groepsdiscussies gaat de spreker/deskundige over tot de verdere uitwerking van het onderwerp, waarbij hij optimaal kan aansluiten op hetgeen er onder de aanwezigen leeft. Na de plenaire rapportering dient er steeds een tien minuten te worden gepauzeerd om de spreker de gelegenheid te geven de gemaakte opmerkingen en vragen te ordenen en er even over na te denken.

Er zijn mensen, die een hekel hebben aan deze verdeling van het gezelschap in discussiegroepjes omdat zij van mening zijn, dat hun betoog in de groep zo slecht wordt naverteld in de gezamenlijke bespreking. Wij erkennen, dat dit inderdaad dikwijls het geval is en terecht als een bezwaar wordt gevoeld. Dit bezwaar kan worden ondervangen door na de rapportering door de groepsrapporteurs de deelnemers gelegenheid te geven nog een persoonlijke aanvulling te geven als zij dat nodig vinden. Intussen houden wij vast aan de discussiegroepen-methode, omdat op deze wijze veel meer deelnemers actief bij de bespreking worden betrokken, met name de velen, die in een groot gezelschap het woord niet durven voeren en bovendien in een kleine groep spontane reacties veel beter tot hun recht kunnen komen.
Aan het eind rondt de spreker de behandeling van het onderwerp af, niet de voorzitter. De spreker is namelijk als deskundige uitgenodigd voor een goede behandeling van de stof te zorgen. De voorzitter zorgt alleen, dat de gekozen methode van werken vlot verloopt.

Er zijn nog enkele andere practische vragen, die onze aandacht vragen. In de eerste plaats: kan de te bespreken stof nog nader worden geïllustreerd door middel van enige grote tekeningen of platen, dia's of een film? Het gebruik maken van deze dingen kan grote winst betekenen! In ieder geval moet er altijd een flink schoolbord met toebehoren aanwezig zijn (neem zelf goed krijt mee).
In de tweede plaats: hoeveel sprekers moeten er worden uitgenodigd? Hoewel dit afhankelijk is van het onderwerp en voor andere vormen dan de hier besproken studiedagen, b.v. forums meerdere sprekers onmisbaar zijn, adviseren wij voor deze bijeenkomsten gewoonlijk te volstaan met één spreker. Met meerdere sprekers komt de bijdrage van de deelnemers spoedig in de knel en voor een behoorlijke behandeling van de stof is meestal één spreker/deskundige wel voldoende.
Een volgende vraag is: op hoeveel deelnemers moeten wij ons instellen? Ons antwoord luidt: minimaal twintig en maximaal zestig. Het verdient aanbeveling de belangstellenden steeds te vragen zich van te voren schriftelijk op te geven en zodra het getal van zestig met een kleine reserve is bereikt dienen de overigen te worden afgeschreven. Als de belangstelling heel groot blijkt te zijn kan het zelfde programma enkele weken later nog eens worden geboden.
Voorts dient nog te worden nagegaan op welke wijze de deelnemers zich op de te bespreken stof kunnen voorbereiden. Het is wijs zich erop in te

stellen, dat een aantal mensen hier niets aan heeft gedaan, maar de gelegenheid moet wel worden geboden en door het gelegenheid bieden kan de voorbereiding wel worden aangemoedigd. Het minimum, dat hieraan moet worden gedaan, is een korte toelichting en enige probleemstelling bij de aankondiging van het onderwerp. Het alleen noemen van het onderwerp en de spreker voor een studiedag moet als beslist onvoldoende worden beschouwd. Meerdere mogelijkheden liggen er nog in het aanbevelen van een brochure, een artikel in Rekenschap, het publiceren van een aantal stellingen of een pre-advies.

De kans is groot, dat vele gewestelijke besturen, naast het werk, dat zij reeds verrichten, geen kans zien aan de voorbereiding van een studiedag zoveel aandacht te besteden als hierboven wordt beschreven. In dat geval verdient het aanbeveling een aparte commissie van voorbereiding van drie personen voor de studiedag te vormen, die — in samenwerking met de spreker! — de voorbereiding ter hand neemt. Want tenslotte is het wel zo, dat het bieden van kwalitatief goed werk bepalend is voor de innerlijke kracht van ons verbond.

J. de Leede

MEDEDELING VAN DE ADMINISTRATIE

Kader wordt gratis verzonden aan alle functionarissen. bestuursleden, sprekers, raadslieden, gespreksleiders enz. Dat brengt grote kosten met zich mee, die echter nuttig besteed zijn.
Een andere zaak is, dat wanneer iemand zijn functie neerlegt en dit niet bij de administratie bekend is, met toezending wordt doorgegaan. We kunnen ons dit niet veroorloven en verzoeken daarom dringend er van in kennis te worden gesteld, wanneer de toezending gestaakt kan worden.

HOE ONTWIKKELDE ZICH IN 1965 HET LEDENTAL?

Wie kennis heeft genomen van het jaarverslag over 1965, dat inmiddels aan de gemeenschappen is gezonden en op de TKC van 2 april werd besproken, zal ontdekt hebben, dat de netto-groei in dat jaar 1001 nieuwe leden bedroeg. Een verheugend getal, al blijft het met ruim 500 achter bij het voorafgaande jaar en werd op 31 december de 15.000 niet bereikt, zoals we gehoopt hadden. Het werden er 14.424.

Als we de cijfers eens wat nauwkeuriger en per maand gaan bekijken, dan zijn er wellicht enige conclusies te trekken. Allereerst een vergelijking tussen 1964 en 1965 en tevens een uitsplitsing.

maand	toetredingen		afvoeringen		netto groei	
	1964	1965	1964	1965	1964	1965
januari	46		13		33	
februari	246	200	31	51	215	149
maart	494	190	53	75	441	115
april	291	143	57	39	234	104
mei	191	166	32	53	159	113
juni	125	134	24	38	101	96
juli	102	108	30	44	72	64
augustus	55	75	25	18	30	57
september	49	154	24	39	25	115
oktober	128	168	57	85	71	76
november	166	247	46	101	120	136
december	342	383	325	417	17	— 34
totaal	2253	1961	717	960	1518	1001

De afvoeringen kunnen weer als volgt gesplitst worden:

	1964	1965
overlijden	175	215
vertrek naar buitenland	21	26
andere oorzaken	521	719
totaal	717	960

Hieruit blijkt dat met uitzondering van de vijf eerste maanden, dus tot en met mei, de aanwas in 1965 iets hoger was dan in 1964. Dat is een bijzonder verheugend verschijnsel, waaruit de conclusie getrokken zou kunnen worden, dat het HV in aantrekkingskracht toeneemt. Anders staat het echter met de bedankjes. Deze waren met uitzondering van april hoger in 1965 dan in 1964. Daarbij speelt overlijden wel een rol, maar een zeer ondergeschikte. Het zit hem dus in het aantal afvoeringen, die zo onbestemd moeten worden aangeduid als „andere oorzaken". En daar valt dan alles onder, wat leden doet besluiten om hun lidmaatschap op te geven.

Bekijken we de eerste kolom nog eens, dan valt op, dat als het cijfer van de bedankjes gelijk was gebleven in beide jaren, we nu ongeveer 200 leden meer hadden gehad. Dat is wel geen erg hoog getal, maar toch wel de moeite waard. En als we alle bedankjes van deze categorie bezien, gaat het tenslotte om ruim 700 mensen.

Het vervelende is, dat in de meeste gevallen de reden van het bedanken niet bekend is of dat men dikwijls een andere reden opgeeft dan de werkelijke. Dat maakt het moeilijk om ook maar iets te concluderen. Bovendien, 700 bedankende leden in 80 gemeenschappen en onder de algemene leden over twaalf maanden zijn nu ook weer niet zoveel per gemeenschap, dat een bestuur daarover diepzinnig gaat zitten nadenken. Als we jaarverslagen van de gemeenschappen bekijken, dan gaat het, gelukkig, altijd maar om enkelen.

En toch is het teveel. Nog steeds vallen er mensen tussen wal en schip of verdwijnen „zo maar" uit de kaartenbak. En het zou gewenst zijn, dat bij elk bedankje onderzocht werd, waarom het plaats vindt. Alleen op die manier kunnen we er iets uit leren, zowel plaatselijk als centraal. Vandaar dat we er nog eens op aandringen bij het doorgeven van een bedankje zoveel mogelijk de reden te vermelden. En in de meeste gevallen komt men daar alleen maar achter, als zo'n bedankbriefje niet als vanzelf sprekend wordt geaccepteerd, maar er een bezoek op volgt. Nogmaals, de werkelijke redenen zijn dikwijls heel andere dan wordt neergeschreven. Misschien zullen we ons moeten neerleggen bij die jaarlijkse bedankjes. Maar in het jaarverslag worden van vijf achtereenvolgende jaren de cijfers naast elkaar gezet en dan zien we, dat het bedanken in 1965 hoger was dan in de vier voorafgaande jaren. Wel niet zo veel, maar toch wel genoeg om even naar te kijken. Want het zou wel eens kunnen zijn, dat we aan nieuwe leden onvoldoende bieden om hen vast te houden. Daarvoor zouden we ook moeten weten, hoe lang de bedankenden lid zijn geweest en dat is wel na te gaan en wordt ook voor een reeks van jaren onderzocht. Maar in de gemeenschappen weet men dat direct en wellicht kan daar eens op gelet worden.

Tenslotte, en dat blijkt niet uit bovenstaande cijfers, maar wel uit die van de gemeenschappen afzonderlijk, de grote gemeenschappen groeien iets beter dan de kleine, al gaat dat ook weer niet voor allen op. Maar de tendens is er wel. Als we alle jaarverslagen binnen hebben, zullen we daar nog eens induiken om na te gaan, of er iets uit valt te leren. Vast staat echter wel, dat waar aan informatie van belangstellenden gedaan wordt, de groei beter is. Met andere woorden, maar daar zal wel niemand aan twijfelen, het loont de moeite.

BESTUUR EN GEESTELIJKE VERZORGING

Volgens het documentatieblad 511 maart 1961, is het wenselijk dat de PGR bestuursvergaderingen bijwoont met adviserende stem!
Omdat het contact tussen Bestuur en Plaatselijke Geestelijke Verzorging in sommige gemeenschappen iets te wensen overlaat, dient dit arikeltje om daaraan te herinneren en enige aanvullingen te geven.

1. Het bestuur is in organisatorisch opzicht verantwoordelijk voor alles wat in de gemeenschap geschiedt, dus ook voor de dienst „Plaatselijke GV". Wat methode en inhoud van het werk betreft, berust de supervisie bij de landelijke geestelijk raadsman. Omdat inhoud en organisatie ook iets met elkaar te maken hebben is overleg noodzakelijk, en kunnen bijvoorbeeld benoemingen uitsluitend met wederzijds goedvinden geschieden.

2. Na de benoeming van een plaatselijke geestelijk raadsman (PGR), dient deze minstens éénmaal op een bestuursvergadering te worden uitgenodigd: tot kennismaking en overleg. Hetzelfde geldt bij benoeming van een medewerker geestelijke verzorger. (MGV).

3. De verdere frequentie van het bezoek aan bestuursvergaderingen wordt geregeld naar plaatselijke omstandigheden. In het algemeen behoort de PRG (c.q. de MGV), tenminste eenmaal of tweemaal per jaar een bestuursvergadering bij te wonen en daar statistisch verslag uit te brengen over zijn werk. Naar aanleiding waarvan dan het verdere beleid in overleg wordt bepaald. Met „statistisch" wordt hier bedoeld: Aantallen en soort der contacten, mits daaruit niet kan blijken over welke personen het ging.

4. De uitnodiging om een bestuursvergadering bij te wonen gaat uit van het bestuur. Maar wanneer het bestuur dit achterwege laat, behoort de PGR (of MGV) het bestuur eraan te herinneren.

5. In de meeste gemeenschappen telt de plaatselijke GV verschillende medewerkers, zoals: PGR's, MGV's, zieken- en bejaardenbezoekers, sprekers bij uitvaart. Het is volstrekt noodzakelijk dat deze medewerkers (in grotere gemeenschappen hun hoofden van dienst) regelmatig samenkomen om het werk te bespreken en te coördineren. Zulk

een "Commissie GV" staat organisatorisch onder het bestuur. Het bestuur dient in de commissie vertegenwoordigd te zijn en de voorzitter van de commissie woont alle bestuursvergaderingen bij. Deze voorzitter behoeft niet noodzakelijk een PGR te zijn. Waar de medewerkers GV verzuimen uit zichzelf een commissie te vormen, dient het bestuur daartoe stimulerend en leidinggevend op te treden.

Medewerker Geestelijke Verzorging — Benoemingsprocedure

„Medewerker GV" is een voorlopige functie, die eventueel te zijner tijd kan overgaan in een Plaatselijk geestelijk raadsmanschap.
Omdat ook deze voorlopige functie wordt uitgeoefend onder auspiciën van het Humanistisch Verbond, is een formele benoeming noodzakelijk.
Deze benoeming tot Medewerker GV kan uitsluitend geschieden door het gemeenschapsbestuur na schriftelijke voordracht of goedkeuring door de landelijke geestelijk raadsman. Kr.

DE DUVEL IN HET DOOSJE

„Wilt u een Duveltje in een Doosje voor me kopen?" vraagt ons zoontje van zeven. „Hij kost 3,25 en ik heb zelf nog 38 cent, die mag ú dan hebben."
Ik kijk wat bedenkelijk. 't Is pas Sint Niklaas geweest en die heeft voldoende uitgehaald. Maar kort daarop krijgt Jantje (laten we 'm zo maar noemen, hij mag toch ook de bescherming van 't ambtsgeheim genieten) z'n kans, als moeder een uurtje weg moet. Hij mag als compensatie het Duveltje gaan kopen.
Als het ding 's avonds gedemonstreerd wordt, blijkt de nep nog erger dan ik verwacht had: Kartonnen doosje, dunne spiraal, een kop die je zelf van krantendeeg had kunnen kneden. „Vind je dat nu echt 3,25 waard?" ontvalt me, zij het wel vriendelijk. „Nee", zegt-ie met ontstellende oprechtheid, „eigenlijk niet". Even later bergt hij de ontluisterde aankoop in moeders voorkamerkast. Moeder heeft, gelukkig, het springertje bij eerste aanblik hartelijk geprezen.
In de morgens daarna, onder 't aanmaken van de kachel, merk ik telkens dat 't kind bij de voorkamerkast bezig is. Hij laat de duvel te voorschijn springen; en wat er dan nog meer te doen is, blijft me een raadsel. Dat was juist m'n bezwaar tegen dit speelgoed. Totdat ik, weer op zo'n morgen, Jantje uit z'n rommel-la een oud wollig aapje zie opgraven, dat hij vervolgens over de gehavende vacht streelt. En opeens wordt me een heleboel duidelijk.
Jantje is de jongste en heeft geen broer of zusje van z'n leeftijd. Poes of hond, waarom hij telkens vroeg, zijn onmogelijk gebleken wegens zijn allergie. En nu dit strelen van de aap, dit staan bij de kast waar het Duveltje woont . . .
Wat ben ik ongeweten wreed geweest: „Is dat nu wel 3,25 waard?" Gelukkig dat 't kind ook een moeder heeft, en dat hij ook nog wel àchter je woorden voelt. Helemaal ongezond is de bijdrage van zo'n vader ook weer

niet: een beetje ontnuchtering, een beetje gevoel voor verschil tussen kermisspul en speelgeed. Maar dit neemt de grote fout niet weg: Er was in Jantjes leven méér dan Vader wist, althans dan hij zich op dat ogenblik realiseerde.

Er was meer in Jantje. Er is meer in ieder ander. Ook als we hem jarenlang kennen. Wanneer hij het tiende of twintigste gesprek met ons als raadsman heeft. En als we denken, dat zijn situatie ons nu duidelijk begint te worden.
Dingen die ons klein lijken, een bijkomstigheid waar 3,25 nog teveel voor is, kunnen voor hem 't hart betekenen. En wat ons de beslissende kern toeschijnt, zal hij misschien toegeven — zonder dat er iets ontdooit. Er is altijd meer in hem. Na onze laatste vraag en na zijn laatste antwoord — de volgende seconde is er al weer iets, dat ik nog niet weten kan.
Wachten dus. Eerbiedigen. Temeer, wanneer ik het weer eens zo duidelijk fout gedaan heb. Voortdurend opnieuw me afstemmen op datgene wat altijd meer is, ander, teerder dan ik weet.

G.R.

VORMINGSONDERWIJS IN 1966—1967

Met geen woord rept de minister over het vormingsonderwijs in de voorstellen die de overgang moeten regelen van de huidige onderwijssituatie naar die, welke is vastgelegd in de wet op het voortgezet onderwijs, de zogenaamde Mammoetwet, die in 1962 door het parlement werd goedgekeurd.
'Regeren is vooruitzien.' Dit geldt niet alleen voor de minister en zijn staatssecretaris, maar evengoed voor het Verbond en zijn gemeenschappen.

Bestaat er ook maar de geringste mogelijkheid, dat op één of meer scholen voor voortgezet onderwijs (vglo, ulo, technische en nijverheidsscholen, hbs, gymnasium, lyceum, mms e.d.) Humanistisch Vormings Onderwijs gegeven kan worden, dan is het om verschillende redenen zaak, zo tijdig mogelijk contact op te nemen met de leiding van deze scholen. Dit is ook noodzakelijk voor scholen waar thans al vormingsonderwijs wordt gegeven.

In de eerste plaats moet de schoolleiding er met het samenstellen van het lesrooster voor 1966—1967 rekening mee houden. In een dergelijk lesrooster worden alle lesuren over de verschillende vakken verdeeld en wel zodanig dat de docenten niet op hetzelfde uur op twee of drie plaatsen tegelijk moeten zijn, maar ook zo dat aan alle vakken de verplichte minimum tijd besteed wordt. Het maken van zo'n lesrooster is een niet te onderschatten kluif en het is voor de samensteller dan ook wel plezierig te weten, wat er in het komende schooljaar allemaal moet gebeuren en met welke wensen hij eventueel rekening dient te houden, ook t.a.v. het vormingsonderwijs.

Een ander punt is de vormingsleider. Soms is een leraar bereid minder lessen te geven in zijn eigen vak om daarvoor in de plaats Humanistisch Vormings Onderwijs te geven. Dit kan hij dan zowel op de school doen waaraan hij reeds verbonden is, als op een andere school. Een van de eerste voorwaarden is dan echter wel, dat een dergelijke docent dit tijdig aan zijn directie kan opgeven. Dit alles ook al weer in verband met het opstellen van het lesrooster.

Een volgend, met het voorgaande nauw samenhangende zaak is de honorering van de vormingsleiders. Indien iemand minder lesuren heeft, betekent dat minder inkomsten. Nu kan en mag men van niemand verwachten, dat hij of zij minder gaat verdienen ten behoeve van het vormingsonderwijs. Wordt het H.V.O. redelijk gesubsidieerd, dan is het probleem niet moeilijk: de vormingsleid(st)er ontvangt uit handen van de gemeenschapspenningmeester hetgeen deze aan subsidie ontvangt voor het vormingsonderwijs. Anders wordt het wanneer er geen volledige of in het geheel geen vergoeding wordt gegeven door gemeente of rijk.

Van de aanvang af is er van dezelfde principes uitgegaan als bij de geestelijke verzorging: vrijwilligers doen het werk en krijgen slechts hun onkosten vergoed. Gelukkig zijn er altijd nog vrijwilligers te vinden. die ter wille van de goede zaak hun tijd en energie ter beschikking willen stellen. Zijn deze mensen op een bepaald moment echter niet te vinden, dan zal een beroep moeten worden gedaan op beroepskrachten, die betaald dienen te worden.
Het vanzelfsprekendst is, dat de ouders die vormingsonderwijs voor hun kinderen wensen daar ook een financiële bijdrage voor leveren. Aangezien zij echter gewend zijn, dat het onderwijs op de openbare school gratis is, zal het vragen van een kleine bijdrage in de kosten geen eenvoudige zaak zijn. Als een gemeenschap goed bij kas is, kan zij zelf de financiering van het vormingsonderwijs voor haar rekening nemen. In elk geval is het landelijk apparaat zo slecht bij kas dat elk verzoek om financiële steun wel haast bij voorbaat tot mislukken gedoemd is.
Tenslotte het zoeken van vormingsleiders. Elke gemeenschap kan (en dient ook eigenlijk) steeds weer onder haar leden te zoeken naar personen om als candidaat-vormingsleider voor te dragen. Het is uiteraard niet verboden om de vleugels verder uit te slaan en buiten de grenzen van de gemeenschap rond te kijken. Het is dan echter wel dringend noodzakelijk dit in nauw overleg te doen met de Algemene Commissie Geestelijke Vorming. Er kan anders heilloze verwarring ontstaan en het kan tot veel moeilijkheden en teleurstellingen aanleiding geven, waarmee niemand — en zeker het H.V.O. niet — gediend is.
Overleg met de A.C.G.V. en regelmatig opgave van de stand van zaken is in elk geval niet alleen wenselijk, maar voor een goede gang van zaken ook beslist geboden. Het secretariaat van de commissie is nog altijd: postbus 114, Utrecht.

M. W. Verduijn

LICHAMELIJKE OPVOEDING-SPEL-SPORT IN EEN „HUMANISTISCHE?" VISIE

Voor iemand, die geïnteresseerd is in de hierboven genoemde kultuurverschijnselen, is het opmerkelijk, dat deze en aanverwante verschijnselen in een humanistische literatuur zeer weinig belicht worden.
In het rapport over humanisme en opvoeding wordt de lichamelijke opvoeding slechts terloops genoemd.
Over de sport in positieve zin (passieve en aktieve rekreatie) èn in negatieve zin (indruisend tegen de elementaire kenmerken van de menselijke waardigheid) kan men slechts te hooi en te gras iets vinden.
Toch leert een nuchtere analyse van de werkelijkheid dat deze begrippen in het denken en doen van de hedendaagse mens een zeer belangrijke plaats innemen. Alle Nederlanders worden geacht tijdens hun jeugdperiode te zijn bezig gehouden met de lessen „lichamelijke oefening" (nare term!) — het aantal aktieve sportbeoefenaars is in ons land op weg naar de 2 miljoen en er zijn jaarlijks ongeveer 20 miljoen toeschouwers bij sportwedstrijden.
Bovendien is in de huidige maatschappij alles wat ook maar enigszins tendeert naar lichamelijke opvoeding „in".
Waar bijvoorbeeld verzuimd wordt maatregelen te nemen voor een goede en verantwoorde regeling der gymnastieklessen op school, wordt onmiddellijk geprotesteerd. Wie in het openbaar de waarde van spel en sport kleineert, krijgt van alle kanten de kous op de kop.
In een kleine gemeente als Eelde krijgt het bestuur via een intensieve-good will-bliksemaktie binnen 2 weken een *ton* bij elkaar voor een instruktiezwembad.

En nu weer terug naar mijn uitgangspunt: de weinige belangstelling, althans via publikaties en andere uiitingen van de zijde van het georganiseerde humanisme. Ik ben hiermee van het begin van mijn lidmaatschap van het H.V. mee gekonfronteerd. De gemeenschapsvoorzitter, overigens een voortreffelijk mens, lanceerde in één der huiskamerbijeenkomst enkele sneren over de onverteerbare krant van maandag! Ook vielen herhaaldelijk gevoelens van bevreemding op in de zin van „Hé, een sportman, een gymnastiekleraar als lid van het Humanistisch Verbond!"
Als men over dit alles gaat nadenken, dringt één duidelijke konklusie naar voren. Is het mogelijk dat we als humanisten op dit gebied achter liggen?

Sedert Plato en vooral na Descartes is de mens altijd opgesplitst in een lichamelijk deel en een geestelijk deel. De verhouding tussen delen en de belangrijkheid van beide heeft een grote verscheidenheid van opvattingen gekend: het lichaam als stoffelijk omhulsel van de ziel — het lichaam als kerker van de ziel — het lichaam als het onwaardige (broeder Ezel) — het lichaam als instrument van de geest — het lichaam als paard, de geest als ruiter.
Voor hen nu, die zich intensief met de verheffing van de mens bezig houden, was en is de verleiding erg groot om zich te konsentreren op de geest en wel speciaal op de verheven kenmerken hiervan: rede, ethiek, verant-

woordelijkheid, niet te vergeten de ernst, enzovoort, Al het andere, bijv. de ontspanning, de humor, het driftmatige, kreeg het stempel van het minderwaardige en alleswat te maken had met spieren, botten, doelpunten en records zou taboe kunnen worden genoemd. Op z'n allermooist gunt men den mens z'n plezier en wordt de lichamelijke inspanning een harmonisch tegenwicht genoemd voor de intellektuele overbelasting.

Met deze onderscheiding lichaam-geest, of lichaam-ziel (het dualisme genaamd) zijn we eeuwenlang lastig gevallen. Er is zeer veel over nagedacht, maar wat erger is: er is ook mee gewerkt, men is er mee de praktijk van het leven ingegaan (denk bijv. aan het onderwijs).
Er over denken kunnen we nog steeds — over iedere abstraktie kan gedacht worden — maar in het leven van alle dag mogen we er niet meer mee werken, eenvoudig omdat die opdeling *niet waar* is.
De huidige filosofie — existentialisme en fenomenologie — heeft overduidelijk aangetoond, dat de mens geen dualistische twee-eenheid is van lichaam en geest, maar een eenheid — een ongedeelde en ondeelbare eenheid. Een humanistische raadsman en een gymnastiekleraar houden zich niet bezig met resp. zielen en lichamen, maar met mensen (kinderen); een dokter en een psychiater bemoeien zich niet met resp. lichamen en geesten, maar met zieke mensen.

Deze eenheid van de mens is er — en is er ook altijd geweest. De bewijzen hiervoor zijn te talrijk voor het bestek van dit artikel. Deze eenheid is echter nooit herkend en er wordt eigenlijk pas sinds kort principieel mee gewerkt.
De gevolgen hiervan zijn nog niet zo vreselijk uitgebreid, want wat zijn 2,3 decennia gerekend op het tijdsbestek na Plato.
De grootste hinderpaal is dat men de begrippen waarmee men moet werken moet ontlenen aan een taalgebied dat sedert eeuwen dualistisch geïnfekteerd is en dat er mee gewerkt moet worden in een maatschappij waarin „men" geen flauw notie heeft van de afschaffing van het duale denken, laat staan van de konsekwenties hiervan.
Dat de opvatting van de mens ALS lichaam (dus niet de mens *met een* lichaam), de centrale positie dus van de konkrete lichamelijkheid van de mens met alles wat daar logischerwijs uit voortvloeit enorme betekenis heeft onder andere voor de hèrwaardering van begrippen als lichamelijke opvoeding en sport, moet zonder meer duidelijk zijn. In het christelijk volksdeel leven hieromtrent zeer vooruitstrevende gedachten.
Het lijkt mij toe dat daarom ook de (her)oriëntatie van het Humanistisch Verbond op de hier opgeworpen problemen een noodzaak van de eerste orde uitmaakt.

J. C. Kan.

(uit Humanistisch Contact, dec. '65, blad van de Gemeenschap Groningen).

VOOR VORMINGSONDERWIJS EN JONGERENGESPREKSGROEPEN

Het is een gelukkige gedachte geweest van de Dienst Humanistische Geestelijke Verzorging voor Militairen om boekjes uit te gaan geven, die bedoeld zijn als ondersteuning van de groepsgesprekken, zoals die in het kader van de geestelijke verzorging in het leger gevoerd worden. De naam van het gehele project wint er geen doekjes om: ‚Oriëntatie'. In de toelichting staat hierover: ‚Het is niet de opzet in deze boekjes bepaalde opvattingen te verkondigen. De uitgave heeft tot bedoeling de informatie te verstrekken die het gesprek mogelijk maakt en enige steun te verlenen bij de persoonlijke overdenking die daarna plaats heeft.'

Van de voorlopig twee op stapel staande series van elk vijf boekjes *) zijn de eerste deeltjes verschenen. In de serie ‚Huwelijk en Gezin' onder de algemene redactie van prof. dr. L. van Gelder schreef mevrouw mr. dr. M. Rood-de Boer over 'Verkering-Verloving'. Alhoewel de schrijfster zegt over 'verkering en verloving te schrijven, gericht tot militairen', is het veeleer zo dat zij zich heeft geprobeerd in te leven en van daaruit verschillende situaties belicht. Deze situaties zijn dan de dienstplichtigen in de militaire gemeenschap; het meisje tussen 16 en 20 jaar en de mogelijkheden van contacten tussen hem en haar. Problemen als tijdgebrek, de angst, een relatie met een veel jonger meisje e.d. komen op eerlijke en frisse wijze aan de orde, zonder het zedeprekerige en moraliserende toontje, waaraan boekjes over dergelijke onderwerpen gauw mank gaan.

De tweede serie — 'De mens en zijn wereld' — staat onder redactie van dr. W. van Dooren, die ook het eerste deeltje 'Atoom en Kosmos' schreef. Het gaat hier om de 'geschiedenis van ons wereldbeeld', zoals de ondertitel luidt. In kort bestek wordt de geschiedenis geschetst van beide begrippen. Zowel de mythische, de filosofische als de wetenschappelijke opvattingen komen aan de orde. Dit alles gezien in het licht van de vraag, wat het te betekenen heeft voor ons wereldbeeld, zonder dat dit beeld en de daarmee samenhangende levensovertuiging op hinderlijke wijze telkens weer ter sprake wordt gebracht.

'Verkering-Verloving' en 'Atoom en Kosmos' houden een belofte in voor de volgende 'Oriëntatie'-boekjes. Vooral het deeltje 'Atoom en Kosmos' leent zich uitstekend als basis voor discussie in jongerengespreksgroepen en in het vormingsonderwijs met oudere jeugd. Wellicht is dit iets minder het geval met 'Verloving-Verkering', omdat dit boekje zo duidelijk geschreven is voor de jongeman in militaire dienst. Toch bevat dit boekje ook veel discussiemateriaal voor de rijpere jeugd, die niet in militaire dienst is.

Tot slot zij nog vermeld, dat de boekjes in een moderne lay-out uitstekend verzorgd zijn; een handig formaat hebben; tussen de 25 en 30 pagina's tellen en tegen *f* 0,50 per stuk verkrijgbaar zijn bij het Centraal Bureau te Utrecht. Een prijs, die voor jongeren geen bezwaar zal zijn ze ter hand te nemen.

M.V.

*) *Huwelijk en gezin.* Verkering en verloving. Trouwen Gezinsvorming en opvoeding. Het gemengde huwelijk. Gezin en maatschappij.
De mens en zijn wereld. Atoom en kosmos. Existentie. Evolutie. Autonomie. Relativiteit. Andere series zijn in voorbereiding.